

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

ondersteuning vinden. Wat kan op dit soort momenten de rol van de groepspsychotherapeut zijn? Hoe kan hij de anti-groep ontmantelen en de groepsleden delicaat aanmoedigen om hun ontdekkingsreis op zoek naar psychische waarheid te (her)vatten? Hoe kunnen gevoelens van wanhoop en falen die via projectieve identificatie door de anti-groep in de therapeut gelegd worden, begrepen worden als archaïsche defensies en primitieve behoeften? Hoe kan het deskundig en tactvol hanteren van de destructieve, gewelddadige groepskrachten gericht op het vernietigen van de groep, het therapeutisch potentieel dat erin verscholen ligt, bevrijden? Het mag ondertussen duidelijk zijn. Af en toe een hoofdstukje uit dit boek tot je nemen, zal ongetwijfeld je plezier in het werken met groepen in een klinische (of ruimere) context verhogen en je blik op groepsdynamieken verdiepen. Laat je daarbij niet mis(weg)leiden door de wat kunstmatige opsplitsing in vijf delen. De vlag dekt niet altijd de lading. In bijna alle hoofdstukken vallen pareltjes vol voedende gedachten te ontdekken. Een verdienstelijk werk!

De (on)vertrouwde vreemdheid van de ander

Bespreking van

Werner Bohleber (red.). (2016). *Heimat Fremdheit Migration — Psyche, Zeitschrift für Psychoanalyse und ihre Anwendungen*. Stuttgart: Klett-Cotta. ISBN 978 36 0897 3549, 198 pp., € 14,90

JOS VAN EIJK

Het Duitse psychoanalytische tijdschrift *Psyche* wijdde zijn jaarlijkse dubbelnummer van 2016 geheel aan de receptie van de ontwikkelingen met betrekking tot globalisering, migratie- en vluchtelingenstromen,

oorlogsgeweld en terrorisme binnen de psychoanalyse. De aandacht hiervoor zal zeker ook te maken hebben met de recente gebeurtenissen, die van Duitsland een belangrijk immigratieland gemaakt hebben, terwijl op de achtergrond de beladen traumatische geschiedenis altijd meespeelt. Dat was ook voelbaar tijdens een tweedaags symposium in Freiburg in 2014, dat ging over de literaire verwerking van genoemde thema's en de psychoanalytische reflectie daarop (Gutjahr, 2015).

Zoals Bohleber, hoofdredacteur van *Psyche*, het verwoordt, is het belangrijk te onderzoeken hoe genoemde ontwikkelingen raken aan de diepere lagen van onze identiteit, zoals taal, mentaliteit, mythe en fantasie. In de tien bijdragen, die ik kort wil aanstippen, komt deze problematiek dan ook uitvoerig aan de orde. Daarbij is wel enig <wiederholend Durcharbeiten> vereist, want ze zijn soms geschreven in nogal gecondenseerd Duits, maar de lezer wordt beloond met een goed overzicht en een verrijkend inzicht in de materie. Een mogelijk tekort is, dat alle auteurs, op een na, Europese wortels hebben. Maar desondanks worden problematiek en dynamiek van de analytische ontmoeting met de ander, die niet alleen verschilt in zijn onbewuste, maar ook, en in toenemende mate, qua etnische, culturele, sociale achtergrond en taal, goed in de verf gezet. De vreemdheid van de ander, die ons confronteert met het vreemde, onbewuste deel in onszelf en de daarmee samenhangende ervaringen van (niet-)eigenheid, anders zijn, (on)vertrouwdheid en (on)behagen, werd in de psychoanalyse prototypisch verwoord door Freud in *Das Unheimliche*. Hierbij sluit Bohleber, in zijn inleiding, dan ook aan met een exposé van psychoanalytische concepten over deze materie van Spitz, via Winnicott, Volkan tot en met Kristeva met haar differentiedenken. Hij schuwt het niet zich kritisch uit te laten over actuele rondwarende regressieve fantasmatische ideeën over (nationale) reinheid en eenheid: juist erkenning van het illusionaire karakter van het verlangen naar

«Heimat» zou de pijn van het verlies ervan moeten doen accepteren. In de verbinding die hij legt tussen psychoanalytische inzichten en de actuele maatschappelijke situatie toont hij zich een ware opvolger van de Mitscherlichs, oprichters van Psyche en schrijvers van *Onvermogen om te rouwen* (1971). De auteurs Aachter en Schneider werken vervolgens psychoanalytisch en fenomenologisch verdiepend het dynamisch-dialectische thema van vreemdheid en eigenheid uit. Zelden heb ik dit, in combinatie met de bijdragen in genoemde bundel van Gutjahr, zo fundamenteel behandeld gezien. Volgens Aachter wordt er in dit tijdperk van «vluchtige moderniteit» (Zygmunt Bauman) een sterker beroep gedaan op narcistische regulatiemechanismen, die hij in allerlei vormen van fundamentalisme, vreemdelingenangst en haat ziet verschijnen en die hij aanduidt als «zelfprothese». Een lacaniaanse toets wordt aangeslagen in de verwijzing naar «een Ander die er is, maar het object moet geschapen worden én de baby die er is, maar het subject constitueert zich pas in het veld van de Ander». In deze intermediaire ruimte moet zich een evenwicht tussen angst voor het nieuwe en tussen nieuwsgierigheid ontwikkelen. Schneider beklemtoont het vreemde in positieve zin. Als derde factor tussen zelf en zelfobservatie prikkelt dit het voortdurende proces van zelf-thematisering; er komt namelijk iets in het spel, dat tegelijkertijd deel en niet deel van het subject is. Een viertal auteurs in deze bundel beschrijft, geïllustreerd door casuïstiek, klinische ervaringen met de «vreemdeling». Fakhry Davids, is een gekleurde analyticus, die voor de lezer ont-hullend en confronterend, aangeeft hoe een racistische afweerstructuur volgens hem universeel in onze psyche ingebakken zit. Hij steunt daarbij op het concept van de pathologische organisatie van Steiner. Hij toont aan hoe deze structuur en de daarmee verbonden angsten middels projectieve identificatie in een behandeling gemobiliseerd kan worden. Overbrugging van een taalbarrière in een psychoanalytisch proces

komt aan de orde in de bijdrage van de Pools-Duitse analytica Leszcynska-Koenen, aan wie wel eens gevraagd werd, of ze in het Pools of in het Duits droomde. Zij doet verslag van de behandeling van een Chinese vrouw, die evenals zij gebrekkig Engels spreekt. Desondanks komt een psychoanalytisch proces op gang doordat de analytica via pre-verbaal «scenisch» begrijpen (Lorenzer) inzicht krijgt in de beelden die de patiënte in haar taal oproept. Kennedy behandelt de receptie van de «vreemdeling» in zijn «psychic home». Hij stelt dat dit een basale psychische structuur is, met als materieel substraat de concrete behuizing, waar de analyticus resideert. De analyticus ontvangt hierin de «thuisloze» patiënt. Omgekeerd functioneert het huis als psychische container. Hij beschrijft een proces van ontwikkeling van capaciteit tot tolerantie voor het vreemde, conflictmatige, niet-eigene, zodat de patiënt subject in zijn eigen «psychic home» kan worden. Ook Varvin, die koning Oedipus de beroemdste vluchteling uit de wereldgeschiedenis noemt, besteedt veel aandacht aan de kwaliteit van de ontvangst van de vluchteling. Hij steunt daarbij op Keilsons theorie van de sequentiële traumatisering. Psychoanalytische psychotherapie, weliswaar gemodificeerd, kan de veerkracht op individueel en groepsniveau versterken. Daarbij is onder andere een niet-mechanistisch traumamodel nodig. Een derde groep van auteurs behandelt ten slotte uiteenlopende onderwerpen. Meurs schildert, vertrekkend vanuit zijn forensische ervaring, het beeld van de «vreemdeling» dat de jhadistische dader oproept. King geeft een overzicht van de vaak vervreemdende verwerking van migratie als «derde individualiteit» (Akhtar) bij adolescenten, die met diverse intergenerationale delegaties van doen hebben. Leuzinger-Bohleber beschrijft een psychoanalytisch onderzoeksproject dat gericht is op de preventie van affectieve stoornissen bij ernstig getraumatiseerde jonge migrantenmoeders en hun kinderen. Zij baseert zich daarbij onder andere op eigen neuro-

psychoanalytisch onderzoek. Al met al biedt dit themanummer een belangwekkend en geschakeerd inzicht in de ervaring, theorie en psychodynamiek van vreemdheid en eigenheid in relatie tot de ander. Naast klinische toepassingen legt het bovendien een verbinding tussen de psychoanalyse en grote actuele maatschappelijke vraagstukken én naar relevant onderzoek.

Literatuur

- GUTJAHN, O (HG.). (2015). Interkulturalität. Konstruktionen des Anderen. Freiburger literaturpsychologische Gespräche. *Jahrbuch für Literatur und Psychoanalyse*. Würzburg: Königshausen & Neumann.
- MITSCHERLICH, ALEXANDER & MARGARETE. (1971). *Het onvermogen om te rouwen — Motieven van een collectief gedrag*. Amsterdam: Wetenschappelijke Uitgeverij.

Making room for madness in mental health

Bespreking van

Marcus Evans (2016). *Making room for madness in mental health — The psychoanalytical understanding of psychotic communication*. Londen: Karnac. ISBN 978 17 8220 3292, 240 pp., £28.14

JILL GEENS

Marcus Evans begon zijn carrière als psychiater verpleegkundige. Hij werd geïntrigeerd door de bizarre symptomen en gedragingen van patiënten, maar in zijn werk miste hij de kennis om zijn patiënten te begrijpen. Zijn verlangen naar een beter begrip bracht hem allereerst in aanraking met Melanie Klein. Haar theorieën en die van andere auteurs binnen de psychoanalyse hebben hem geïnspireerd en gedreven tot een opleiding tot psychoanalytisch therapeut. Sindsdien is hij gepassioneerd om de psychoanalytische denkwijze toe te pas-

sen in de klinische praktijk. In zijn boek *Making room for madness in mental health* onderstreept Evans eens te meer het belang van de psychoanalytische denkwijze in de huidige geestelijke gezondheidszorg. Onder druk van de maatschappij dient het proces van diagnostiek, behandeling en ontslag op een gezwinde wijze te worden doorlopen. Tegen de achtergrond van deze huidige maatschappelijke ontwikkelingen heeft de geestelijke gezondheidszorg zich moeten herpositioneren. Er wordt meer afstand genomen van de mentale ziekte en meer gefocust op herstel, met de nadruk op mentale gezondheid. Deze herstelgerichte visie impliceert het identificeren, ondersteunen en versterken van gezonde capaciteiten, mogelijkheden en mentale toestanden van de patiënt. Op een vertellende en bevragende manier geeft Evans weer hoe deze eigentijdse pressie en verschuiving naar mentale gezondheid interfereert met de therapeutische relatie en de mogelijkheid om zich volledig te engageren om samen te werken. Hij maakt de lezer alert voor mogelijke valkuilen en blinde vlekken die deze veranderingen kunnen installeren, aanwakkeren en vergroten, dit zowel bij hulpverleners als bij patiënten.

De onderstroom van zijn boek heeft vooral betrekking op het risico dat men loopt om verleid te worden door actieve interventies, die vervolgens een actieve denkwijze vereisen. De keerzijde van deze activerende gezondheidszorg ligt in het verlies van een ontvankelijke houding met alle gevolgen van dien. Anderzijds wijst hij op het risico om de herstelgerichte benadering te gebruiken op een defensieve wijze waarbij de pijnlijke klinische realiteit, de mentale ziekte, wordt ontkend. Het versterkt mogelijk de reeds aanwezige weerstand bij zowel de hulpverlener als bij de patiënt ten aanzien van de 'waanzin' of mentale ziekte. In zijn boek verwijdt Evans zorgvuldig de verschillende lagen van afweer die de psychose of 'waanzin' benevelen bij ernstige of langdurige pathologieën en/of persoonlijkheidsproblematieken. Hierbij maakt hij gebruik